

University of HUDDERSFIELD

University of Huddersfield Repository

Shokirhonovna, Munira F.

Ethical ideas in the philosophy of Abuhamid Muhammad al-Ghazali

Original Citation

Shokirhonovna, Munira F. (2017) Ethical ideas in the philosophy of Abuhamid Muhammad al-Ghazali. Research Report. Munira F. Shokirhonovna. (Unpublished)

This version is available at <http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/32046/>

The University Repository is a digital collection of the research output of the University, available on Open Access. Copyright and Moral Rights for the items on this site are retained by the individual author and/or other copyright owners. Users may access full items free of charge; copies of full text items generally can be reproduced, displayed or performed and given to third parties in any format or medium for personal research or study, educational or not-for-profit purposes without prior permission or charge, provided:

- The authors, title and full bibliographic details is credited in any copy;
- A hyperlink and/or URL is included for the original metadata page; and
- The content is not changed in any way.

For more information, including our policy and submission procedure, please contact the Repository Team at: E.mailbox@hud.ac.uk.

<http://eprints.hud.ac.uk/>

Донишгоҳи Хаддерсфилд

**Ақидаҳои ахлоқӣ
дар фалсафаи ал-Ғаззоли**

Мураттиб: Файзуллоева Мунира Шокирхоновна

Хаддерсфилд – 2017

Мундарича

Имон - чавҳари руҳи инсон

Илм - хунари воло

Андар олимон ва сўҳбати онҳо

Дар бобати илми фикҳ

Фазилати дўстӣ

Душманони Худо

Андар ҳалолкорӣ

Одоби муносибат бо волидайн

Одоби никоҳ

Одоби оиладорӣ

Тарбияи фарзанд

Одоб бо пайвандон

Одоб бо ҳамсоғон

Одоби рафтор дар маҳалла

Ҳурмати пиронсолон

Аёдати бемор

Одоби хўрокхўрӣ

Одоби нўшидани об

Одоби меҳмонӣ

Андар касбу кор

Одоби тиҷорат

Дар хусуси қарз

Одоби сафар

Одоби муошират

Андар хислати инсон

Бисмиллаҳир Раҳманир Раҳим

Ба номи Худои Бахшояндаи Меҳрубон

Муқаддима

Абӯҳомид Муҳаммад ал-Ғаззоли (1059 - 1111) симои намоёни асримиёнагии Шарқ мебошад, ки аз худ ёдгории пурғановати маънавӣ боқӣ гузоштааст. Ӯ муаллифи зиёда аз 70 асар буда, онҳо ба илоҳиёт, фалсафа ва тасавуф мансубият доранд. Ғаззоли дар асоси Қуръони Карим ва андарзҳои Паёмбари ислом Муҳаммад (с) масъалаи ахлоқро таҳқиқ кардааст. Ғояҳои этикии ӯ дар асари “Насиҳат-ул-мулук”, «Эҳёи улум - ид - дин», «Кимёи саодат», «Мактуб ба фарзанд», «Асрори бебаҳои қалб» таълиф ёфтаанд. Ӯ панд медиҳад, ки имон манбаи ахлоқ аст, ки маҳз ба воситаи он одоби шахс рушд меёбад.

Файласуф ахлоқи зеборо таълим ва тарғиб менамояд, ки он аз мафҳумҳои муҳаббат, адолат, қаноат, эҳтиром, тамкин, инсоф, некӣ, фурӯтанӣ, покнатӣ, хушлафзӣ, раҳмдилӣ, нафърасонӣ, боҳаёӣ, боҳимматӣ ва ғайра иборат аст. Ӯ одоби муомила бо волидайн ва пайвандонро тавсиф менамояд. Дар бораи никоҳ ва оила сухан ронда, онҳоро чун воситаи шаффофии одоб эзоҳ медиҳад. Инчунин илмомӯзӣ, ҳалолкорӣ ва меҳнатро барои инсон ногузир меҳисобад. Ғаззоли таъкид мекунад, ки адаб идоракунии нафс ва ҳиссиёт аст, хулқи нек боиси саодат ва кирдори зишт сабаби ҳалокат мебошад.

Ақидаҳои олим ҷолиби диққат буда, онҳо ба ташаккули камолоти инсон нигаронида шудаанд. Омӯхтан ва риоя кардани меъёрҳои ахлоқ ўҳдадорӣ ҳар як шахс мебошад. Зеро, одоб тафовут байни инсон ва мавҷудоти дигари олам аст.

Мураттиб

Имон чавҳари рӯҳи инсон

Инсон мавҷуди начиби рӯи олам аст ва хирадшаъну шарафи ӯ мебошад. Танҳо бо ақл ба розигии Офаридгор ноил шудан имконпазир аст. Шинохтани Аллоҳ (ҷҷ) илм ва амали олитарин аст ва Ӯро дар ҳама ҳолатбояд ёд кард, ки он ба қалб оромӣ ва ҳикмат оварад. Зикри Худо аз кулли сармои дунё беҳтар аст. Дар Қуръони Карим фармудаанд: **«Пас, маро ёд кунед, то шуморо ёд кунам»** (2:152).

Бо хости Худо ба инсон парастори моддӣ ё маънавӣ хоҳад расид ва бидуни амри Ӯ ба кас ҳеҷ осеб нарасад. Шафоати Муҳаммад (с) низ бо изни Худо аст. Инсон ба Холиқи худ бояд така кунад, ҳар талаби хешро аз Ӯ бихоҳад ва қалби худро дар покӣ ва имон нигоҳ дорад. Имони кас он гоҳ комил гардад, ки он чизе, ки ба худ раво мебинад онро ба дигарон низ раво бинад. Ҳазрати Муҳаммад (с) панд медиҳанд, ки имон бо тақво, ҳаё ва илм мустаҳкам шавад. Инсон дар ҳар кор ободии охирати худро ба назар гирад, зеро дунё на қароргоҳи доимӣ, балки киштзори охират аст.

Илм ҳунари воло

Илм аз ҳақиқат хабар диҳад ва толиби худро сӯи Ҳақ барад. Дар мақом аввал паёмбарӣ, дуюм илм бузург бошад. Илм ба инсон эҳтиром ва осоиш оварад ва ӯро ба мартабаи аброр расонад. Илм имом ва амал пайрави он аст. Ба воситаи илм шахс ҳуқуқи худ ва дигаронро идрок намояд. Илм мардонагӣ аст ва фақат мардҳои асил илмро дӯст доранд.

Илм ба ду қисм, яъне шаръӣ (динӣ) ва ношаръӣ (ғайридинӣ) чудо шавад. Ба илмҳои шаръӣ тиловат ва тафсири Қуръони Карим ва илми фикҳ дохил мешаванд. Асарҳои олимони дин низ аз ҷумлаи илмҳои шаръӣ мебошанд. Барои омӯхтани илмҳои шаръӣ донишҷӯи забони арабӣ зарур аст. Илмҳои ношаръӣ

илмҳои «махмуд» (тиб, риёзӣ, ҳандаса....) буда, омӯхтани онҳо фарзи кифоя аст. Бидуни ин илмҳо одамон ба мушкилиҳо дучор хоҳанд шуд. Инчунин илмҳои «мубоҳ», (шеърнависӣ, таърихнигорӣ...) вучуд доранд, ки бо онҳо машғул шудан ихтиёрӣ аст. Илмҳои «мазмун» (манъ шуда) сеҳру чоду, чашмбандӣ, тилсимот ва талбис осебрасон буда, иштиғол бо онҳо гуноҳ аст.

Муфассал баён кардани илми роҳи Ҳақ душвор буда, онро ба мукошафа ва муомила ҷудо кардан мумкин аст. Илми мукошафа танҳо дар ниҳоди беғубор чун нур пайдо шуда, ба воситаи он инсон зоти Худованд, моҳияти дунё ва охират, азоби қабр, тарозуи мизон ва пули сиротро дарк кунад. Илми мукошафа дар пайравӣ ба суннати паёмбарон мустаҳкам гардад. Мукошафаро «илми ғайб» номанд, ки он кушодашавии сири илоҳӣ дар қалб мебошад. Паёмбар (с) гуфтаанд: **«Илми ғайб вучуд дорад, ки онро фақат Аллохро шинохтагон бидонанд. Соҳиби ин илмро иззат кунед, зеро илми ғайбро ба ӯ Худо додааст. Ин илмро мутакаббирон идрок накунад».** Саҳобагон дорои илми ғайб буданд, ки он дар рафтори одилонаи онҳо таҷассум меёфт.

Илми муомила (этикаи муошират) собирӣ, шукргузорӣ, ихлосмандӣ ва ғайраро меомӯзонад, ки онҳо манбаи ибодат ва порсӣ мебошанд. Илм тавассути таълим боқӣ монад. Талаби илм фарз ва суннат аст. Зеро, илм роҳнамои инсон бувад. Илми фикҳ, калом, ахлоқ ва суннат покиза доштани имонро таълим диҳанд. Аз худ кардани ҳамаи ин илмҳо барои инсон вочиб нест. Аммо омӯхтани фарзи айн, яъне асосҳои дин хатмӣ аст. Шахс аввало, ба ягонагии Худованди Таъоло, барҳақии паёмбарон, ғариштагон, биҳишт ва дӯзах, рӯзи Маҳшар ва зиндашавии инсоният бояд имон оварад. ҷисми инсон бо ғизо ва қалби ӯ бо ҳикмат вучуд дошта тавонад. Пурзӯрии инсон на дар қувва, ҷисм, шуҷоат, хӯрдан ё шаҳват аст. Чунки, дар нерӯ уштур, дар ҷисм фил, дар шуҷоат даранда, дар хӯрдан хук ва дар шаҳват паранда

нисбат ба инсон бартар аст. Тавоноии одамӣ танҳо дар омӯхтани илмбувад. Заҳмати илмомӯзӣ мисли рӯзадорӣ, музокираи он чун тоати шаб бедорӣ бошад. Муоз ибни чабал (р) мегӯянд: *«Музокираи илм-тасбеҳ, ҷустуҷӯи илм-ҷиход, омӯзонидани илм-садақа, тарғиби илм-қурбат ба Аллоҳ мебошад. Илм дар хилват ва танҳой ҳамроҳ, дар шодию андӯҳ мададгор, дар байни бегонагон дӯст, дар зиндагӣ роҳбалад сӯи Биҳишт аст»*. Баҳрамандӣ аз илм некбахтӣ ва маҳрумӣ аз илм бадбахтӣ бувад. Абутолиб (р) гӯянд: *«Илм беҳ аз мол аст, ки ту молро ҳимоя кунӣ, илм туро ҳимоя кунад»*.

Ҳеч кас аз модар олим тавлид нашавад ва илм бо машаққати омӯхтан ҳосил шавад. Омӯхтан ва таълими илм амали бофазлтарин аст. Илм хазинаи Худо ва муаллим хазинадор аст, ки ба ҳар толиби илм аз ганчина бояд эҳсон намояд. **«Ва ҳар ки он (илм)-ро пинҳон кунад, пас у гунаҳкор аст»** (2:283). Касе дорои илми Қуръон бошад, онро бояд эъзоз намояд.

Илмро аз олими парҳезгор бояд омӯхт. Устодон аз волидайн хам меҳрубонанд. Зеро, падару модар фарзандро аз оташи дунё муҳофизат намоянд, устодон ўро аз оташи охират муҳофизат бикунанд. Омӯзгор бо таълими дониш қалби толибилмро пок намояд. Илмро ба касе омӯзонидан лозим аст, ки онро қадр кунад. Одоби омӯхтани илм аввал гӯш андохтан, дар хотир нигоҳ доштан, пас ба он амал карда, ба дигарон омӯзонидан аст.

Шахси нодон доимо дар хатар аст ва дар рафтор иштибоҳ кунад, ки дар рӯзи Ҳисоб ба он ҷавобгар бошад. Қалби беилм бемор аст, ки кас онро эҳсос накунад ва майл ба дунё намояд. Он ҳавас ҳини марг, яъне рӯ ба рӯ бо ҳақиқат ба ў надомат оварад. Аз чунин ғафлат аз Худо паноҳ металабем.

Андар олимон ва сўхбати онҳо

Олим инсони боэътимоди Аллоҳ дар замин аст. «**Аз бандагони Худо фақат олимон аз Ў метарсанд**» (35:28). Аҳли маърифат дар мартаба ба паёмбарон яқинанд, яъне олимон афкори онҳоро ба мардум расонанд. Олимон чароғи замонаи худанд, ки аз нури онҳо ҳама чо равшан шавад. Абуласвад (р) гуфтаанд: *«Подшоҳон бар одамон ҳоким бошанд, олимон бар шоҳон ҳокиманд»*. Суфёни Саврӣ (р) дар ин бора мегӯяд: *“Шоҳи писандида он, ки бо олимон ҳамнишинӣ кунад”*. Ҳасани Басрӣ таъкид мекунад: *«Бидуни олимон одамон ба рамаи чаҳорпоён табдил ёбанд»*.

Олими баркамол он кас аст, ки ба худ ва одамон нақўй намояд. Олимони зоҳирӣ зеби замин ва салтанат, олимони ботинӣ зеби олами малакӣ бошанд. Олимо ҳама, ҳатто одами «пастшуур» низ бояд ба шарофати илми ӯ ҳурмат намояд. Ба олим тамоми ҷонзоти замину осмон истиғфор гӯянд. Марги олим талаф аст, ки онро фақат ҷонишини ӯ пурра намояд. Ба марги олим моҳиён ва парандагон гиря кунанд. Номи олим фаромӯш нашавад. Дар рӯзи Ҳашр олимонро охирон зинда гардонанд ва мағфират намоянд.

Луқмон (а) ба фарзанди худ насихат карда, гуфтаанд: *«Бо олимон бештар бишин. Чуноне, ки Худо заминро бо оби борон зинда кардааст, қалб ҳам бо илм зинда шавад»*. Кас кўшиш намояд, то дар сўхбати олимон бештар бошад. Дар маҷлиси олимон ва солеҳон ширкат варзидан ба шахс нерӯи рӯҳӣ бахшад. Аз сўхбати олимон ва орифон як соат баҳра бурдан ба тоати чилсола баробар аст. Маърӯзаи олимонро бодикқат гўш карда, аз онҳо чизи фоиданокро бояд пурсид. Аммо дар сўхбати олиме, ки рафтораш бо суҳанаш номувофиқ аст, вақтро беҳуда на бояд гузаронд. Чунки, вақт неъматӣ бебаҳои Худо ба инсон аст.

Дар бобати илми фикҳ

Илми фикҳ шариат, яъне қонунҳои исломро фаро мегирад. Фикҳ меъёри рафтори инсонро муайян карда, дар роҳи мустақим ба шахс ёрирасон мебошад. Барои идора кардани омма қонун ва донандаи он зарур аст, ки ӯ бояд фақеҳ (ҳуқуқшинос) бошад. Дар дунё адолат ҳуқрон бошад, эҳтиёҷ ба фақеҳон намонад. Фақеҳ он кас, ки афзалии охиратро бидонад ва ин маърифат ӯро аз риё ва нифоқ бираҳонад. Аммо илми фикҳ бо заковати соф ба даст ояд.

Пешвоёни илми фикҳ Имом Шофай (р), Имом Молик (р), Имом Аҳмад ибн Ҳанбал (р), Имом Абӯҳанифа (р) ва Суфёни Саврӣ (р) мебошанд, ки онҳо обид, зоҳид ва олимбуданд. Ҳол он, ки фақеҳони имрӯза аз ин панҷ фазл фақат якҷоро соҳиб шуда тавонанд. Олимони фақеҳ ғайр аз фикҳ, бояд бо тозагии қалб ва назорати он бояд машғул шаванд.

Фақеҳ ва мутақаллимон миллатро бофарҳанг намоянд. Аммо фақеҳу мутақаллимон гуногун буда, каме аз онҳо парҳезгоранд. Ба фикҳ касони ҷоҳил даҳолат кунанд, ин илм суғ гардад.

Фазилати дӯстӣ

Муҳаббат ба Субҳону Таоло аз қавигии имон падида ояд. Ишқи илоҳӣ инсонро ба дараҷаи ошиқӣ бирасонад. Исо (а) ба халоиқ панд меоданд: *«Худоро дӯст доред. Ба онҳое дӯстӣ кунед, ки дар суҳан ва рафторашон нақўӣ бошад. Осӣ, золим ва фосиқонро душман доред ва аз онҳое, ки дар кори дин ёвар нестанд, дур бошед».*

Дӯстони Аллохро дӯст бояд дошт ва шахс саъй кунад, ки аз ҷумлаи онҳо бошад. Лекин, ин дӯстӣ бо нисор кардани ҷон ва мол ба даст ояд. Ҳасани Басрӣ (р) хабар медиҳанд, ки касе бо Худои Таоло ошно гардад, ҳама халқ бо ӯ ошноӣ ҷўянд. Шахсоне, ки баҳри ризоии Худо ба якдигар меҳрубонӣ мекунанд,

дар Қиёмат шоистаи раҳмат гарданд. Аммо бо ҳар кас дўстӣ нашоёд кард. Касе, ки оқил ва боандеша аст, лоиқи дўстӣ ва сўҳбат бувад. Касоне, ки дар таҳсил, сафар ё маҳалла бо якдигар унс мегиранд, онҳо бо ҳам дўстонанд.

Дўстон мисли ду даст мебошанд, ки якдигарро шушта тоза мекунанд. Дўст меҳр ва шафқати хешро ба дўст бояд изҳор кунад, то ки дар дили ӯ низ меҳр афзояд. Умар (р) мегўянд, ки дўстӣ бо салом додан, хуш гуфтани ном ва боло нанишастан устувор гардад. Дўстро аз ғазаби Худо огоҳ бояд кард, ба ӯ илми шариатро омўзонид, то ки аз азоби дўзах начот ёбад ва ин насиҳатро дар хилват гуфтан зарур аст. Агар иштибохе гузарад, аз дўст маъзарат хоستان, аммо дўст узрхоҳӣ накунад ҳам, сабр ва авф намудан, дар ҳаққи дўст ва фарзандонаш дуо кардан, ки дуои ғоибона қабул шавад, ба дўст садоқат кардан, дўстони ӯро дўст, душманони ӯро душман пиндоштан, худдорӣ кардан, то ба дўст ташвиш наояд, тамаъ накардан, аз дўст ғайри дўстӣ чизе нахоستان, аз ҳоли ӯ хабар гирифтани, хатой ва сирри (ғайри гуноҳ) дўстро пинҳон кардан одоби дўстӣ аст. Паёмбар (с) гуфтаанд: ***«Аз Худо паноҳ талабед, аз он дўсти бад, ки айби шуморо фош кунад ва некатонро ниҳон намояд».***

Ба нодон тавачҷух набояд кард, ки беақлии ӯ ба кас таъсир кунад. Нодон некиро хоҳад, аммо акси ӯро бикунанд, яъне нек ва бад, рост ва ботилро аз ҳам фарқ накунад. Аз бадхўй, ки аз инкори ҳақиқат ор накунад ва ба гуноҳ рағбат намояд, аз фиребгар, ки бо дурўғи худ ғурур кунад, аз дилтанг, ки дар душворӣ бигурезад, аз фосиқ, ки ба як лукма бифурўшад, бояд дурӣ ҷуст. Дар «Қуръон» огоҳ мекунанд: ***«Ва ба он, ки ....аз паи ҳавои нафси худ меравад ва дар корҳояш исроф меварзад, пайравӣ макун»*** (18:28).

Душманони Худо

Душманони Худо гуногунанд ва адоват низ ба онҳо мухталиф бошад. Душмани аввал бединӣ аст. Душмани дуюм, эътимод бар кофирон аст. Душмани сеюм, бидъаткор, ки коидаҳои ғайридини ро ташвиқ карда, мардумро ба залолат мебарад, бо бидъаткорон набояд сухан кард. Душмани чорум, маъсият, ки он аз ғайбат, макр ва дурӯғ иборат аст, аз маъсияткорон бояд рӯ гардонд. Душмани панҷум, шароб, ки сабаби корҳои ношоам аст. Ба шаробнӯш бо сухани нарм насихат кардан лозим аст, то ки аз шаробнӯшӣ даст кашад, агар онро қабул накунад, ба ӯ ҳазои мувофиқ дод, аммо на бояд лаънат кард.

Ҳар касе, ки одами бераҳмро дӯст дорад, ӯ аз душмани ҷумлаи душманони Худо аст. Мусулмонони фосикро барои мусулмониаш дӯст, вале барои фосиқиаш душман бояд дошт. Золим аз фосиқ душмантар аст.

Андар ҳалолкорӣ

Талаби ҳалол ба ҳамаи одамон фарз аст. Барои ин ҳалол ва ҳаромро фарқ карда тавониш лозим аст. Паёмбар (с) панд медиҳанд, ки *касе чихил рӯз хӯроки ҳалол истеъмол кунад, Худованд дар қалби ӯ чашми нур ва ҳикматро бикӯшояд ва аз ҳаваси молу дунё фориғ намояд.*

Дуои ҳалолхӯр мустаҷоб шавад. Ризқро бояд бо меҳнати ҳалол пайдо кард. Хӯроки ноҳалол ба кас ғаму парешонӣ оварад. Аъзои баданро низ дар ҳалолӣ ниғаҳ доштан лозим аст: чашм ба беҳаёӣ назар накунад; забон дурӯғ ва ғайбат нагӯяд; гӯш суханҳои бефоида ро гӯш накунад; пой ба корҳои номақбул наравад; меъда ғизои ҳаромро истеъмол накунад. Иҷрои талабҳои баёншуда сахл нест, аммо барои рафоҳати абади хеш меҳнати дунёи фонӣ осон аст.

Одоби муносибат бо волидайн

Фарзанд нисбат ба волидайн, хусусан ба модар эътибор махсус бошад. Фарзанд мувофиқи раъи волидайн рафтор намуда, ба дуои хайри онҳо бояд сазовор шавад; бо илоче дили онҳоро мамнун кунад ва бо тўхфаҳо шод гардонад; агар падару модар ба кори ношоям водор намоянд, бо нармӣ гуноҳ будани онро фаҳмонад; дар ҳолати хашмнокии волидайн дасташонро бўсида, ором намояд ва ба зулми онҳо низ сабр кунад.

Падар ва модари пирро танҳо набояд гузошт ва онҳоро аз муомилаи нохуши атрофиён ҳимоя кард. Фарзанд то ҳадди имкон дар ҳаққи волидайн ғамхорӣ намояд. Зеро, онҳо солҳои зиёд хидмати фарзандро иҷро карданд, то ки ӯ ба воя бирасад. Ба хоҳар ва бародарони волидайн (амак, тағо, хола ва амма) низ муносибати нек кардан лозим аст, ки онҳо ҳам мисли падар ва модар пайвандон мебошанд.

Саодати ду дунё дар забони падар ва модар аст ва дуои онҳо мустачоб шавад. Дуои бади волидайн чун тир аст, ки ба қафо барнамегардад, ба нишон мерасад ва барбод медиҳад. Шахсе, ки тарс аз Худованд дорад, ҳаргиз волидайни худро озор намедиҳад. Гуноҳе ҳаст, ки монанди кўҳҳои дунё гарон аст. Вақте, ки фарзанд ба даъвати волидайн посух намедиҳад, ӯ ин гуноҳро ба дўши худ мегирад. Некӣ ба волидайн аз намоз, рўза ва ҳаҷ афзалтар аст. Шахсе, ки падару модарро иззату икром менамояд, умри ӯ бобаракат бувад. Аммо умри фарзанди дилозор кўтоҳ хоҳад буд.

Фарзанд пас аз вафоти волидайн дар ҳаққашон тиловат намояд ва садақа бидиҳад, ки ҳар як ин амал чун савоби зиёд ба номаи аъмоли ӯ навишта шаванд. Шахсе, ки падару модари худро эҳтиром кардааст, аммо осӣ аст, Худо ӯро ба сафи накўкорон дохил мекунад. Баръакс касе, ки аҳкоми бандагиро

ичро кардааст, аммо волидайнро озор додааст, ӯ аз ҷумлаи осихо бошад.

Одоби никоҳ

Никоҳ аҳди муқаддас ва яке аз ҳукмҳои ислом мебошад. Моҳияти никоҳ такомул додани ахлоқ аст. Ба воситаи никоҳ нафси шаҳвонӣ идора карда мешавад. Худованди Карим шаҳватро маҳз барои он офаридааст, ки инсон толиби ишрати никоҳ бошад ва бо ин васила насли одам сершумор гардад. Иҷрои амри маъруф ва наҳйи мункари ислом ба саломатии инсон вобастааст. Барои солимии ҷисм никоҳ чун хӯрдан ва нӯшидан ногузир аст.

Дар бунёди никоҳ риояи як қатор меъёрҳо заруранд. Никоҳ нораво аст, вақте, ки зан дар никоҳи касе бошад, дар идда (чор моҳ пас ҷудогӣ бо шавҳар) бошад, ба Худо, расулаш ва рӯзи Ҳисоб боварӣ надошта бошад, ноболиғ ё бо лаънати шавҳар ронда шуда бошад. Зани бадзабон, беҳаё, серхарҷ лоиқи ҳамсарӣ нест ва мардро ба ғусса дучор мекунад. Мард оиларо аз камбағалӣ раҳо дода тавонад, аммо бо зани нодону ҷоҳил зиста натавонад.

Зани мастура неъмате аз неъматҳои Худо, ки он ба камтар мардҳо насиб гардад. Зани боимон барои шавҳар қалъаи дин ва парда аз дӯзах бувад. Ҳазрати Умар (р) зани покдоманро пас аз имон «неъмате беҳтарин» номидаанд. Зани боимон барои мард аз тамоми сарват афзал аст. Аз ин рӯ, мард дар интихоби ҳамсар бояд донову хушёр бошад ва ба диндорӣ ва одоби ӯ эътибор диҳад.

Бо зане, ки чунин хислатҳоро дорад, никоҳ бастан мақбул аст: хушхулқ, зебандом ва маҳраш сабук бошад, яъне зан барои никоҳ аз мард моли зиёдро талаб накунад, афифа ё мучаррад бошад, ки танҳо ба шавҳараш дил бандад (зани шавҳардида,

хамоно умед аз шавҳари собиқи худ кунад); насаби пок дошта бошад, ки нишонаи одоб бувад, зани бенасаб ва бадхулқ фарзандро тарбия карда натавонад.

Мард ҳамхуни худро набояд ба занӣ гирад, эҳтимол аст, ки фарзанд носолим таваллуд шавад. Мард бо назардошти мол ва мансаб никоҳ барпо кунад, фиреб хӯрад. Ё ки аз оилаи нисбати худ доротар ҳамсар гирад, ба таъсири он хонадон хоҳад афтод.

Зан низ ҳуқуқ дорад, дар асоси шартҳои никоҳ ҳамсари худро интихоб намояд. Духтари ҷавон бо марди пиронсол набояд никоҳ бандад. Зан ба нашъаманд, шаробнӯш, қиморбоз, дузд, фосиқ, хиёнаткор ҳамсар нашавад, ки иштибоҳи ислоҳнопазир буда, сабаби нофаҳмӣ, муноқиша, камбағалӣ ва бадбахтии оила мегардад.

Барои бунёди оила чунин ҷиҳатҳо ба назар гирифта шаванд: ҷуфтшавандагон ба якдигар писанд оянд, чунки мақсад аз никоҳ дӯсти мӯнис ёфтани ва бо ӯ насли худро боқӣ гузоштан аст; мард аз синну сол, қаду қомат, давлат ва мавқеъ аз зан баландтар бошад; зан низ бо хусн, назокату зарофат, ҳалимӣ ва босабрӣ нисбат ба мард бартар бошад; розигии зан шартӣ муҳими никоҳ аст; дар никоҳбандӣ ду шахси софдил (на фосиқ) бояд гувоҳ бошанд; ҳангоми хондани хутбаи никоҳ зан калимаи «бахшидам» ва мард «қабул кардам»-ро ба забон гиранд, ё ки гувоҳон онро аз ҷониби арӯс ва домод баён намоянд; маъракаи никоҳ бо маслиҳати ду оилаи ақрабошаванда барпо мегардад; шахс аз хароҷоти туй наҳаросад, агар зарур ояд, барои барпо он пул қарз гирифтани лозим, ки Худованд ба бунёдгари никоҳ мададрасон аст; ба тӯй ҳатман меҳмононро даъват кунад ва имкон бошад, гӯсфанд кушта, онҳоро зиёфат намояд; дар базми никоҳ рақсу мусиқанавозӣ кардан суннат аст, аммо туй набояд аз се рӯз зиёд давом кунад.

Никоҳ чунин хусусиятҳои мусбӣ дорад: аввал, никоҳ воситаи поки афзоиши насл мебошад; дуюм, волидайн пас аз вафоти худ аз дуои фарзанд баҳравар шаванд; сеюм, барои тарбияи фарзанд ба волидайн аҷри бузург дода мешавад; чорум, агар фарзанд қабл аз волидайн вафот кунад, дар Қиёмат шафоатгари онҳо бошад; панҷум, дар никоҳ мард машаққати оиларо таҳаммул намояд. Марде, ки бо меҳнат зан ва фарзандони худро таъмин менамояд, мартабаи ӯ ба авлиё баробар аст.

Никоҳ хусусиятҳои манфӣ ҳам дорад; якум, аз омӯхтани доимии илм боздорад; мард ба меҳнат тоб наоварда, бо роҳи ҳаром ризки оилашро пайдо кунад ва гунаҳкор шавад; ё ки эҳтиёҷоти оиларо бар дӯши зан гузошта, ба ӯ ранҷ расонад, низ гуноҳ аст, бинобарин, мард аввал соҳиби ҳунар ва мол шуда, сипас оила барпо намояд; дуюм, мард агар аз оилааш рӯ гардонад, тоати ӯ ботил шавад ва то ба назди зану фарзандонаш барнагардад, намоз ва рӯзаи ӯ қабул нагарданд; сеюм, никоҳ мумкин аст, эътибори мардро пурра ба худ ҷалб намояд ва ӯ аз тоат ғофил шавад. Чунки, оиладорӣ ва мунтазам бо ибодат машғул шудан амали душвор аст, ки фармудаанд: **«Эй мўъминон, амвол ва фарзандонатон шуморо аз ёд кардани Худо бознадоранд...»** (63:9). Аз ин рӯ, касе, ки фарзҳои динӣ ва ӯҳдадорӣ оиларо иҷро карда метавонад, никоҳ барои ӯ раво аст.

Никоҳ ба дӯш гирифтани масъулияти ҳаётӣ аст, ки зан ва мард онро бояд эҳсос намоянд. Барои бобарорӣ никоҳ ҳашт омил - хислатҳои нек, бокирагӣ, боимонӣ, озодагӣ, таъминоти моддӣ, наслгузорӣ ва алоқаи нек бо хешовандон ҳатмӣ буда, онҳо боиси сиҳатмандӣ, осудагӣ ва хушбахтии аҳли оила мебошанд.

Никоҳ муносибати зебо ва нақӯ аст. Ишқу муҳаббати зан ва шавҳар яке аз неъматҳои илоҳӣ ва нишонаи лаззати биҳишт мебошад. Дар ин бора дар Қуръон омадааст: **«Ва ин нишонаҳои**

қудрати ўст, ки бароятон аз чинси худатон ҳамсароне офарид, то ба онҳо оромиш ёбед ва миёни шумо дўстиву меҳрубонӣ ниҳод...» (30:21).

Ҳар киро чуфти нек аст рўзгори ў саришта бувад. Касе дар никоҳ нест, ҳарчанд худро аз зино боздорад, ҳам чашм ва қалби худро боздошта натавонад ва Паёмбар (с) гуфтаанд: **«Никоҳ суннати ман аст, касе онро риоя намекунад, ў аз мо нест».**

Одоби оиладорӣ

Пойдории оила ба хулқи неки зану шавҳар ва иҷрои ўҳдадорӣ вобаста аст. Мард дар оила чунин вазифаҳоро дорад: чиҳози хонадонро муҳайё намояд, дар харчи оилавӣ набояд мумсик ё исрофкор бошад; дар сари дастархон ҳамроҳи оилааш тановул кунад, ки ба чунин мард аз даргоҳи Ҳақ Таоло салавот фиристода мешавад.

Мард бо завҷааш муомилаи хуш кунад ва ўро озор надихад. Паёмбар (с) гуфтаанд: **«Бехтарин мард он аст, ки бо зани худ меҳрубон бошад».** Мард занро ба оғўш гирифта, дўстдорӣ намояд, дили ўро ба даст оварда, сипас ишқварзӣ бикунад. Пеш аз алоқаи маҳрамона ин дуоро хондан мақбул аст: **«Ва Ў аз об одамӣ офарид, пас ўро (соҳиби) насабу қаробати домодӣ сохт. Парвардигори Ту Тавоно аст» (25:54).** Мард дар муносибати маҳрамона қаноати дучонибаро ба назар гирад, зеро, ҳамсарӣ нафси шаҳвонии якдигарро ба эътидол овардан аст. Лекин, дар алоқаи маҳрамона ҳадди миёнаро пеша кунад. Пас аз анҷоми муоширати маҳрамона ғусл кардани зану шавҳар ҳатмӣ аст.

Мард муносибат ва рашки худро ба зан дар андоза нигоҳ дорад. Бо завҷааш ҳазлу мутоиба кунад, мақсад аз он хушҳол кардани ў мебошад. Лек, шўхиро то ранчиш нарасонад ё ки обрўи худро аз даст надихад, то ки зан шавҳарро масҳара накунад. Ў чун равоншинос бо зан муносибат намояд, яъне ба ў

сабукии беш диҳад аз ҳад гузарад. Бинобарин, ягон рафтори номақбули занро пайхас кунад, дар ҳол ба ӯ сиёсат бикунад, то ки зан худро ислоҳ намояд. Мард зинҳор зери фармони зан набошад. Зеро, фармуда шудааст: **«Мардон ... ба сабаби он ки аз амволашон харч карданд, бар занон корандеш шудаанд»** (4:34).

Мард ба дониши динии зан тавачҷуҳ диҳад ва ба ӯ намоз, рӯза, ҳайзу нифосро омӯзонад. Дар акси ҳол, зан ин масъалаҳоро аз шахси дигар биомӯзад, ки дар Қуръон омадааст: **«Эй мўъминон, хештан ва аҳли хонаи худро аз оташе, ки оташангези он мардумон ва сангҳо бошанд, нигоҳ доред»** (66:6).

Мард дар ғаму андӯҳ ҳамдарди завҷааш бошад, аммо ҳамаи асрорро ба зан маълум накунад, зеро зани парҳезгор низ аз шавҳар ранҷ бинад, эҳтимол аст, сирри ӯро фош кунад. Чунки ҳиссиёти зан аз ақли ӯ пурзӯртар аст ва муҳаббату нафрати худро бештар ошкор менамояд. Яъне зан ба чизи андак хурсанд ё зуд озурда мегардад, ки инро шавҳар бидонад. Мард дар ҳолати ноитоатии зан низ бо навозиш ва нармӣ ба ӯ мурочиат намояд, хатоҳои занро маъзур дошта, барои тафоҳум кӯшиш намояд. Агар дар он ҳол ҳам зан итоат накунад, се шаб аз ӯ чудо хоб кунад. Аммо он ҳам натиҷаи хуб надихад, барои тарбия занро бизанад (лекин на бо зарба). Зан фарзҳои исломро иҷро накунад, мард бо ӯ як моҳ ё зиёдтар гуфтугӯ накунад.

Мард на бояд дар хона нишаста ба кори зан даҳолат кунад ва ба норасоии зан эрод гирад, ки он сабаби бархостани мочаро мегардад. Ӯ бо суҳан ва ҳаракатҳои ба зан дағалӣ ва таҳдид накунад, ки он сусткунандаи меҳри заност мебошад. Шавҳар аз талоқ додани зан худдорӣ кунад. Зеро, талоқ чизи ҳалол, ки Худованд дӯст надорад. Агар мард зарур ояд як талоқ диҳад, аммо якбора се талоқ додан макруҳ мебошад. Дар ҳолати ҳайз

дидани зан ба ў талоқ додан ҳаром аст. Пас аз пок шудани зан алоқаи маҳрамона накарда, бо узр ва марҳамат, ягон чизро тухфа карда, талоқ додан лозим аст. Мард сирри зани собиқи худро набояд фош кунад. Марде, ки ду зан дорад, адолатро риоя намояд. Вагарна барои рафтори ноодилонааш дар рӯзи Ҳисоб чазо хоҳад гирифт, аммо ду занро баробар дӯст доштан ғайриимкон аст.

Мард сардори оила аст, ў хатоии зердастони худро бахшида тавонад, бо онҳо ҳалим бошад ва чони худро дареғ надорад. Марде, ки бо аҳли оилааш хайр мекунад, Худованд низ ўро ғарқи эҳсони худ намояд.

Ўҳдадории зан дар оила нисбат ба мард мураккаб аст. Зан худро тозаю дилрабо ниғаҳ дорад ва ҳамеша боиффату дилором бошад, то шавҳар мафтунӣ ӯ гардад; бо шавҳар меҳрубон ва ширинзабон бошад, ба хурсандии ӯ кӯшиш намояд, дар ҳамаи корҳо раъйи ўро ба назар гирад, ба ў ва моликияташ содиқ бошад; ба таъминоти шавҳар қонеъ бошад, хизмати ўро бо чусту чолокӣ ва самимият иҷро намояд.

Зан беичозати мард аз хона набарояд, бидуни зарурат бо ҳамсоягон мулоқот накунад, бо либоси ҷалбқунанда ва хушбӯйҳо дар берун нагардад, бо марди номаҳрам, ҳатто рафиқи шавҳараш бошад, ҳам гуфтугӯ нанамояд. Зан ба ҳусни худ наболад, хашмгин нашавад, беҳуда мағал набардорад ва носозиҳои оилаи худро ба дигарон паҳн накунад. Агар низоъ байнашон бархезад, онро ба забон нагирад ва фаромӯш кунад.

Зан бо ақлу фаросати худ ба боварӣ ва эътимоди шавҳар сазовор гардад, обрӯи ўро нигоҳ дорад, ба он касоне, ба ҳамсараш хуш намеоянд, алоқа накунад ва ба хона роҳ надихад. Ў нисбати некиҳои мард сипосманд бошад ва ўро иззат намояд. Дар пандҳои Муҳаммад (с) гуфта шудааст, ки марде, ки аз завҷаи худ мамнун вафот мекунад, он зан ба биҳишт дохил шавад. Зан

агар боҳаё бошад, фарзхоро иҷро кунад ва ҳурмати мардро ба ҷо орад, ӯ аз аҳли ҷаннат аст.

Зани порсо ба мард бахт оварад. Паёмбар (с) фармудаанд: **«Дар дунё бӯи хуш, завҷаи меҳрубон ва намозро дӯст доштам, ки онҳо ба ҷисму руҳ ҳаловат мебахшанд»**. Зан ва мард нисбат ба ҳам босабр бошанд. Ба бадии ҳамсар тоқат кардан ибодат аст. Яъне, марде, ки ба ноҳурмати зан шикебой мекунад, ба аҷри Аюб (а) сазовор гардад. Зане, ки ба бадхӯии шавҳар тоб меоварад, ба аҷри Осия (зани Фиръавн) ноил шавад. Паёмбар (с) низ инҷикии занҳои худро таҳаммул мекарданд.

Зан ва мард табиатан ба ҳам муҳтоҷанд. Онҳо дар оила ба якдигар бояд ёрирасон бошанд. Мард ҳаёти занро ҳифз намояд, ки васияти охирини Муҳаммад (с) дар ҳамин бора буд: **«Намозро таъхир накарда бихонед, ба ҳамдигар некӣ кунед, завҷаҳоятонро, ки амонат бар шумоянд, эҳтиёт кунед»**.

Тарбияи фарзанд

Мақсад аз оиласозӣ фарзанд бувад. Бетифлӣ ба зан ва шавҳар изтироб оварад. Тарбияи фарзанд масъалаи нозук ва мураккаб аст, ки ба он падару модар бояд тавачҷӯҳи зиёд диҳанд. Кӯдакро аз хурдсолӣ тарбия кардан лозим, зеро ӯ то синни муайян баъзе рукнҳои одобрӣ осонтар қабул мекунад. Фарзанд аввал ҳурмат ба калонсолон ва меҳнатдӯстиро омӯзад.

Волидайн устоди нахустини фарзанд буда, ба ӯ аҳкоми дин ва ахлоқро таълим медиҳанд. Агар онҳо дар ин бобат дониши кофӣ надошта бошанд, худомузӣ кунанд ё ки аз мутахассисон биомӯзанд. Ба фарзанд аз 7-солагӣ намозхонӣ, аз 9-солагӣ рӯзадорию ёд дода, аз ҳалол ва ҳаром огоҳ сохтан зарур аст. Духтарон ва писарон то никоҳ ба касб муайян соҳиб шаванд. Дар интиҳоби ҳамсар ба фарзанд на бояд фишор овард. Аз оилаҳое,

ки худонотарсанд, на бояд арӯс ё домод гирифт, ки оқибати он пурсеб хоҳад буд.

Одоб бо пайвандон

Ба дӯст доштани бародар (хоҳар)-и худ, мададгору ҳимоятгари ӯ будан бояд кӯшиш кард. Худованд, ба хоҳар ва бародари ухравӣ, дар рӯзи Ҳашр мақома ато намояд, ки он бо ибодат ҳаргиз ҳосил нашавад. Бародарон ва хоҳарони динӣ низ бо ҳам силаи меҳр дошта бошанд. Байни бародарон на бояд рашку ҳасад ҷой дошта бошад. Хабар гирифтани хешу ақраба рафтори зебо мебошад, ки савоби ҳафтад ҳазор некиро дорад. Дар рӯзҳои ид пайвандони худро бояд хурсанд кард, аз ҳоли беваю یتимон хабар гирифт ва ба онҳо ҳадяҳо эҳсон кард. Шод кардани қалб ибодати воло аст. Зеро, азамати Худованд дар дили мӯъмин ҷой бигирад, ки онро Арши Аъзим бардошта натавонад.

Одоб бо ҳамсоиягон

Шахс бо ҳамсоияш дучор ояд ҳолпурсӣ кунад. Ҳамсоия имдод пурсад, ҳатман ёрӣ расонида, мушкили ӯро осон намояд. Нохуб аст, гар мард сер ва ҳамсоияш гурусна бошад. Буйи таом ба машоми ҳамсоия расад, аз он хӯрок ба ӯ додан лозим аст. Ҳамсоия ҳаққи зиёд дорад, ҳатто метавонад меросхӯри ҳамсоия бошад. Ҳаёт, моликият ва обрӯи ҳамсоияро бояд ҳифз кард. Некиҳое, ки шахс ба ҳамсоия мекунад, монеа ба дӯзах шаванд.

Одоби рафтор дар маҳалла

Кас дар кӯчаҳои танги маҳалла беҳуда гашту гузар накунад ва ба дару тирезаҳои кушода ва айвонҳои хонаҳо назар накунад, то ки ба истироҳати одамон ҳалал нарасонад. Кас ба гуфтугӯи дигарон, ки ба ӯ дахл надорад, чун ҷосус гӯш наандозад ва бидуни руҳсат ба хонаи одамон ворид нашавад. **«Эй мӯъминон, ба хонаҳои ғайри хонаҳои хеш надароед, то ки иҷозат наталабед...»** (24:27).

Шахс дар маҳалла ба духтар, зан ва ҷавонписар рӯ ба рӯ шавад, онҳоро бо сухан ва рафтори худ безобита накунад. Мард дар кўча ба зани бегона як маротиба нигоҳ кунад боке нест, аммо бори дуум «зинои чашм» ҳисоб меёбад. Дар ин маврид ў дарҳол истиғфор намояд ва ба он гуноҳ барнагардад. Шахс аз одамон ва мавзёҳои шубҳанок бояд дур гардад.

Ҳурмати пиронсолон

Аз насиҳати пиронсолон бояд баҳравар шуд. Дар ҳузури онҳо манманӣ, олуфтагӣ, нописандӣ кард ва сухани эшонро буридан беодобист. Ба касе, ки солаш ва мавқеаш баланд аст, панд додан нашояд. Агар онҳо ягон чизе пурсанд, посух дод. Дар кўча бо пиронсолон салом додан, шинос бошанд ҳолпурсӣ кардан лозим аст. Кас саросема бошад, аз онҳо узр хоста, сипас бо шитоб роҳ гаштанаш мумкин аст. Азиз доштани куҳансолон боиси дарозумрӣ бувад. Ба пирон ҳурмат ва ба хурдон меҳрубонӣ зоҳир кард, ки он чун бузургдошти Худо аст.

Аёдати бемор

Беморро, гарчанд ошно набошад, ҳам аёдат кардан савоб аст. Ба аёдаткунандаи бемор фариштагон то даромадани шаб мағфират талабанд.

Ба бемор таоми дўстдоштаашро овардан хуб аст. Ба назди хаста «**Бисмиллаҳир раҳманир раҳим**» гуфта даромада, дар тарафи ростӣ ў нишастан лозим аст. Аз пешонӣ ё дасти бемор дошта, бо сухани нарм ўро дилбардорӣ карда, эҳтиёҷашро пурсидан аз рӯи одоб мебошад. Дер наистода, бо рухсати бемор бояд рафт. Бемор низ аз дарди худ шикоят накунад, бо умеди, ки ранҷҳои бемориаш ба гуноҳояш кафорат намоянд. Бемор бо истеъмоли дору шифоро аз Худо бихоҳад.

Одоби хўрокхўрӣ

Инсон бо амалҳои нек ба розигии Аллоҳ Таоло бирасад, ки он ба саломатӣ вобастааст. Барои сиҳатмандӣ хўрдан ва нўшидан зарур бувад. Дар Қуръони Маҷид омадааст: «**Таомҳои покиза бихўред ва кори нақў кунед**»(23:51). Худованд хўрдан ва некӣ карданро дар як оят овардааст, яъне мақсад аз ғизохўрӣ нерўгириӣ барои кори хайр аст.

Хўрокхўрӣ чунин одобҳо дорад: шустани даст ва даҳон пеш аз хўрок, ки он тангдастиро рафъ кунад; гузоштани хўрок ба дастархон ё мизи тахта ва нишаста (на такякунон) бо дасти рост хўрдани он; одат кардан ба камхўрӣ, то ки бадан сабук ва меъда тоза бошад, чанд лукма таом барои рост доштани қомат кифоя аст ва пурхўрӣ завқи ибодатро суст кунад; то шикам гурусна нашавад тановул накардан ва ба шиками ногурусна хўрдан макрўҳ бошад; ба таоми ҳозир шуда қаноат намудан ва талаб накардани хўроки лазиз, ки зиндагӣ на барои лаззати хўрдан аст; нон ғизои беҳтарин ва дармони бадан аст, нонро қадр кардан лозим аст, кас агар хоҳиши нонхўрӣ дошта бошад, онро бихўрад. Ҳазрати Муҳаммад (с) ҳаргиз танҳо тановул намекарданд, ба хўрок айб намегузоштанд, агар хуш наояд дигар намехўрданд.

Дар аввали хўрдан «**Бисмиллаҳир раҳманир раҳим**» ва дар охири он «**Алҳамдулиллаҳ**» гуфтан лозим аст. Аввал шахси фозил ва калонсол ва сипас дигарон ба таомхўрӣ шурўъ менамояд. Ба таом на бояд бисёр нигоҳ кард. Сухани ҷоиз ва ривоятҳои бомазмун нақл намуда, сукут накардан одобҳои тановул аст. Хўрданро бо намак оғоз кард, ки он боиси аз сар дур шудани фикрҳои бадро мегардад. Хўроки гармро пуф накарда, пас аз хунуктар шудан хўрдан, лукмаро оҳиста хоида фурў бурда, баъд дигарашро гирифтанд, лукма аз даст ба дастархон афтад, онро гирифта хўрдан лозим аст. Таомро аз назди худ бихўрд, аммо меваро аз тарафи дигар гирифтанд боке надорад. Донаҳои меваро

ба табақ нагузоштан лозим, то ки табъи дигарон нохуш нашавад. Мева (хурмо,себ..) - ро тоқ мехӯрд, чунончи зикрро низ тоқ кунанд, ки ишора ба ягонагии Худо мебошад.

Таом барои ду кас гузошта шуда бошад, баробари ҳамтабак тановул намуда, ду ё се бор ба ў такаллуф кардан кифоя аст. Дахонро ба болои табақи хӯрок овардан ва дастро ба он афшондан, ба даҳони дигарон нигаристан, чаппос зада хӯрдан, қаҳ-қаҳ зада хандидан, ҳаракатҳои ноҷоя ва бо даҳони луқмадор сухан кардан, одатҳои бад ва аломати беодобӣ аст.

Ҳини хӯрок обро зиёд нанӯшидан ва то сер шудан аз хӯрдан даст кашидан хуб аст. Лесидани коса савоби бисёр дорад, зиндагии кас фарох ва фарзандонаш солиму беайб шаванд. Дастронро бо сачоқ тоза карда, нонрезаҳои пеши худро аз дастархон гирифта хӯрдан лозим аст. Пас аз таомхӯрӣ даст, даҳону дандон ва биниро шустан ба тандурустӣ муфид аст. Одоби тановулро кас ҳам дар танҳои, ҳам дар байни одамон бояд риоя намояд.

Одоби нӯшидани об

Обро бо «Бисмиллаҳир раҳманир раҳим» оҳиста нафас кашида бояд нӯшид. Обро истода ё хобида нӯшидан ғалат аст. Фақат оби Зам-Замро рост истода нӯшидан мумкин аст. Қабл аз ошомидан даруни зарф нигаристан лозим, то ки ягон чиз набошад. Дар вақти араққунӣ ё нимбедорӣ нӯшидани об ба бадан зарарнок аст. Пас аз ташнагиро шикастан бояд шукрона кард. Касе, ки ташнаро бо об сер кунад, Худованд ба ў савоби кабир ато менамояд. Аммо аз одами тасодуфан дучорумада об пурсидан нодуруст аст.

Одоби меҳмонӣ

Меҳмон азиз аст. Паёмбар (с) фармудаанд: *“Касе, ки меҳмонро дӯст намедорад, Худо ўро дӯст надорад».*

Меҳмоннавозӣ чун суннат аз Иброҳим (а) боқӣ мондааст. Иброҳим (а) боре ҳам танҳо хӯрок нахӯрдаанд ва дар талаби меҳмон то як ё ду мил масофа мерафтанд.

Ба меҳмонӣ дар бегоҳӣ даъват намоянд, ҳам рафтани ҷоиз аст. Дар китоби «Таврот» фармудаанд, ки то як мил ба аёдати бемор, то ду мил ба чанозаи дафн, то се мил ба меҳмонӣ ва то чор мил барои хабаргирии бародари мӯъмин биравед. Дар андарзи Муҳаммад (с) гуфта шудааст, ки касе бидуни сабаб таклифи меҳмониро рад мекунад, ба Худо ва расулаш осӣ аст. Аммо ба чамъомаде, ки дар он рафтори ғайриодоб, яъне рақсу масхарабозӣ, занҳои нимурён ҳозир бошанд, суханҳои қабех садо диҳанд, мизбон золиму мутақаббир, хӯрок бошубҳа ё дар хона сурати ҳайвон овезон бошад, ба он ҷо набояд рафт. Кас агар ногаҳон рафта бошад, февран он ҷоро тарк кунад. Ба меҳмонӣ на барои зиёфат равад. Аммо ба хонаи дӯсти наздик бо нияти хӯрокхӯрӣ равад, раво аст. Дӯст дар хонааш ҳозир набошад, ҳам таоми ӯро хӯрдан мақбул аст.

Ба меҳмонӣ касони покдилро даъват кардан лозим аст. Ба дарвеш ва камбағалон бояд таом дод. Дӯстон ва хешовандонро ба меҳмонӣ даъват мекунанд, то меҳр афзун шавад. Мизбон ҳам меҳмони фақир, ҳам сарватмандро гиromӣ дорад: онҳоро бо ибораи «хуш омадед» пазирой карда, худ ба поёнтари хона нишинад мувофиқи одоб аст. Мизбон баҳри хушии меҳмон рӯзаи нафлашро мекушояд, чунки савоби меҳмондорӣ аз он зиёд аст. Аммо ба як меҳмон такаллуфи бештар накунад, ки одамонро аз ҳам ҷудо насозад.

Аз меҳмон аҳволпурсӣ карда, сониян бо чолокӣ дастархон густурдан лозим аст: аввал мева, сониян кабудӣ (салат) ва шириниро ба хон мегузоранд. Таоми кам бемурувватӣ ва зиёд исрофкорӣ аст. Таоми меҳмонро дарҳол меоваранд, аммо зарфи таомро аз пеши ӯ зуд намегиранд. Меҳмонро бо таомҳои

болаззат зиёфат мекунанд. Лекин, барои меҳмондорӣ қарз гирифтани на шояд. Агар аз нафақаи аҳли оилааш барзиёд набошад, кас на бояд таом тайёр кунад.

Меҳмон аз роҳи дур бошад, баъди тановул раҳти хоби ўро омода намуда, хочатхона ва таҳоратхонаро нишон медиҳанд. То хоб қардани меҳмон ба ў хизмат мерасонанд. Меҳмонро дар аснои рафтани бо сухани хуш то ҷои маълум гусел қардан хуб аст.

Одам ба меҳмонӣ дар вақти муайяншуда бояд биравад; бо ҳозирон бо иззат ҳолпурсӣ намояд, агар ҳамнишине аз худ болотар нишастан таклиф кунад, тавозўро аз даст надихад, рӯ ба рӯи хонаи занон нашинад, ба тарафи ошхона бисёр назар накунад. Дар меҳмонӣ ба дастархон пеш аз соҳибхона даст дароз намекунанд, луқмаро қалон ва тез намехўранд ва бе зарурат сухан намегўянд. Агар мизбон маҷбур созад, барои хурсандии ў боз чанд луқма тановул қардан мумкин аст. Дар меҳмонӣ на бояд дуру дароз нишаст. Вақти рафтани аз дастархон ягон чизро гирифтани на аз рӯи одоб аст, магар бо инояти мизбон. Меҳмон аз мизбон иҷозат пурсида, пас аз он меравад. Ҳангоми хайру хуш соҳибхонаро низ ба меҳмонӣ даъват намуда, дар ҳаққашон дуои хайр мекунанд.

Андар касбу қор

Ҳаёти инсон бо касбу қор пойдор аст. Қар ҳунар илми худро дорад. Аз худ қардани касб ба тафакқур ва сомеаву босира вобаста аст. Касб ҳамқорӣ бо одамонро тақозо менамояд. Инсон бояд бо меҳнат машғул бошад. Одаме, ки доимо дар масҷид дар тоат аст ва итминон дорад, ки Худо «ризқро мерасонад» ў чоҳил аст. Қасе, ки гадогиро пеша кунад, Худо бар ў ҳафтад қари мўхтоҷиро боз намояд. Аз мухтоҷӣ ақли танбал ва қоргурез заиф бошад.

Одоби тичорат

Кас ба бозор на бояд бисёр майл кунад, зеро дар он макру фиреб зиёд аст. Ҳафтае як бор ба бозор рафтан кофӣ аст. Дар бозор туф кардан, бинӣ афшондан, кӯполӣ намудан, дар чои серодам бо китф зада гузаштан, мағал бардоштан, фиреб додан рафтори бад аст.

Ҳунари тичоратро ҳар кас бояд бидонад. Моли харидашаванда адад ва сифат дошта бошад. Бо ноболиғ, девона, ғулом, нобино ва ҳаромхӯр муомила кардан нашоёд. Фурӯхтани сурати одам ва ҳайвон, ки аз чӯб сохта шудааст, матое, ки сурати чондор дорад, моҳии дар об, парандаи дар ҳаво буда, макрӯҳ аст. Инчунин фурӯши чизҳои наҷас ва олуда, яъне нӯшокиҳои масткунанда, муш, мор, каждум, гӯшт ва рағани ҳайвони мурда ботил аст. Аслиҳаро ба роҳзан ва ангурро ба шаробпаз набояд фурӯхт.

Тоҷире, ки рафтораш ба одамон зарар меорад, яъне маҳсулоти хӯрокиро бо нархи гарон ба фурӯш мебароварад, малъун мебошад. Паёмбар (с) гуфтаанд: *«Касе, ки хӯроквориро муддати дароз барои қимат шудани баҳои он ниғаҳмедорад, Худо аз ӯ безор бошад. Баръакс онро ба шахр оварда, бо нархи арзон диҳад, монанди он, ки ҳамаи онро садақа кардааст»*. Дар ин хусус Алӣ (р) гуфтаанд: *«Шахс бо мақсади болонархӣ хӯрокиро ниғаҳ дорад, ба дили ӯ сиёҳӣ фурояд. Ин гуна хӯрокро оташ задан лозим аст»*.

Ҳини марғи одамон бо баҳои қимат фурӯхтани кафан макрӯҳ мебошад. Касе дар савдо пули қалбакиро бо фиреб гузаронад, малъун гардад ва новобаста аз он, ки пул ба дасти чанд кас меравад, гуноҳ ба дӯши ӯст, на ба дигарон. Агар савдогар пули қалбакии ба дасташ омадаро нобуд созад, то ки он ба одамон зарар наоварад, раҳмати Худо ба ӯ бошад.

Савдогар моли худро таърифи зиёд накунад, ки зулм аст; савганд нахӯрад, чунки агар дуруғ бошад, гуноҳи кабир аст ва рост бошад ҳам, исми Худоро ба чизи паст зикр кардан беҳурматист; нуқсони молро пинҳон накунад, ки дар акси ҳол хиёнат бар харидор аст, моле, ки бо фиреб ба даст омадааст, ба хочааш фалокат ва ғусса оварад; гарчанде моли кам, аммо ҳалол, баракат ва офият оварад. Дар муомилаи савдой ростӣ ва адл ба ҳар шахс вочиб аст. Ҳақ Таоло хабар додааст: **«Аз дўзах ҳеч кас начот наёбад, магар онҳое, ки росткор ва боадолат буданд»** (19:71). Касе, ки дар гуфтор ва рафтор рост аст, мардум дар савдо ўро бихоҳад. Инсон бояд бидонад, муддати умр аз сад сол беш нест, аммо рӯзҳои охираат бепоён аст. Барои дунёи кўтоҳ бо фиреб мол чамъ карда, худро бар уқубати абад гирифта намудан, аз рӯи ақл нест. Бинобарин, нияти нопокро на бояд ба дил роҳ дод. Дар фурӯш тарозуро рост баркашидан лозим, зеро Худованд фармудааст: **«Вой бар камфурӯшон, ки чун аз мардум кайл (паймона) меситонанд, онро пур мекунанд ва чун барои мардум бармекашанд, аз он кам мекунанд. Оё инҳо намедонанд, ки зинда мешаванд дар он рӯзи бузург?»** (83:1-7). Муҳаммад (с) ҳар гоҳе, ки чизе мехариданд, сабуктар баркашиданро хоҳиш мекарданд. Саҳобагон аз тарозу як каф гирифта ба фурӯшандаи мол медоданд ва онро ҳичоби худ аз дўзах мепиндоштанд.

Аз сармояи худ бояд эҳсон кард. **«Худо бар адлу эҳсон ва баҳшиш ба хешовандон, фармон медиҳад»** (16:90). Эҳсон ба аввал гузоштан манфиати одамон аст. Дар тичорат чунин рафторҳо эҳсон ҳисоб меёбанд; маҳсулот аз нархаш барзиёд фурӯхта нашавад; моли ятим ва бева бо қимати зиёд харидорӣ карда шавад; бо хоҳиши харидор қабули моли фурӯхта накӯй аст; мол ба ҳочатманд ба насия дода шавад ва агар муҳлати пардохти пул гузарад, ҳар рӯз ба фурӯшанда савоби садақа биёрад.

Худованд раҳмат бикунанд онҳоро, ки дар хариду фурӯш осониро пеш мегиранд.

Дар хусуси қарз

Қарз масъалаи хеле нозук аст, ки он ба одам андӯх оварад. Бинобарин, аз қарз, хусусан қарзи бисёр худдорӣ кардан хубтар аст. Ба шахси қарздор закот додан ҷоиз аст. Қарздода ва қарзгирифта якдигарро на бояд ранҷонанд. Қарздор сабӣ кунанд, ки қарзро дар мӯҳлаташ, гарчанде вақти намоз ё хоб бошад ҳам супорад. Касе, ки дар адои қарз таъхир намояд, аз золимон аст. Шитоб кори шайтон аст. Аммо дар панҷ кор шитоб зарур бувад: супоридани қарз, издивоҷкунӣ, таомдихӣ ба меҳмон, тавба дар гуноҳ ва дафни майит.

Одоби сафар

Сафар ду навъ - ботинӣ ва зоҳирӣ бошад. Сафари ботинӣ ба олами ғайб, яъне мушоҳидаи офаридаҳои осмонӣ ва заминӣ аст, ки онҳо аз қудрати бепоёни Аллоҳ Таоло шаҳодат диҳанд. Ин сафари мардҳои ҳақиқӣ аст, ки ҷисмашон дар хона ва рӯҳашон дар биҳишт сайр намояд. Касе, ки ба чунин сафар очизӣ кашад, сафари зоҳирӣ бикунанд.

Сафари зоҳирӣ якчанд хел аст. Сафар баҳри илмомӯзӣ бошад, ки он дар кас ихлос ва тоқатро зиёд намояд. Сафар барои раҳо ёфтани аз хислатҳои бад, ки он барои кас муҳим бошад. Шахс дар хонаи худ бо хоҳиши худ рафтор менамояд ва хислатҳои хешро дӯст медорад. Аммо дар ранҷи сафар аз феъли бади худ огоҳ шуда, барои ислоҳи он ҷаҳд мекунад. Сафар ба сайри кӯҳу биёбон ва баҳр, ки он ба табъ ва ҷисм фароғат оварад. Тамошои шаҳр ба кас хушҳолӣ бахшад. Ба ин гуна сафар гоҳ-гоҳ баромадан кифоя аст. Аммо бо мақсади тамошои шаҳрҳои зиёд саёҳат кардан машаққати беҳуда аст. Бо нияти ҳаҷ, зиёрати мазори анбиё, авлиё, саҳобагон, шаҳидон сафар кардан хайр

бошад. Барои вохӯрӣ бо олимон ва шахсони бузург сафар кардан мақбул аст, ки онҳо аз бобати маърифат сухан меронанд.

Барои тичорат сафар кардан мақбул маҳсуб мешавад, ки мурод аз он таъмини оила мебошад. Аммо ҳадафи сафар пайдо кардани сармоя ва фахр аз он бошад, он кирдори шайтонӣ аст. Бештари касон умрро дар андӯхтани мол зоеъ кунанд ва оқибат дар ғурбат бимиранд. Ворисони ӯ он молро бар нафси хеш харч кунанд, соҳиби молро ба хотир ва васияташро ба ҷо наоранд, ки ин зиёнкорӣ аст.

Барои дурӣ чустан аз чизҳое, ки садди ибодатанд, бояд сафар кард. Яъне агар кас ҳамвора дар фикри молу амвол бошад ва он ӯро аз тоат боздорад, ба ҷои ношинос ва нодида сафар намояд, ки он одамро ба салоҳ меоварад. Бинобарин, бояд сафар кард, чунончӣ об дар як ҷо зиёд қарор гирад, таъми он вайрон шавад. Дар ҷое, ки ҳаёт осон аст, бояд зиндагӣ кард, ки дил сабук ва дин саломат бошад.

Одоби сафар чунин аст. Кас амонатдор ва қарздор бошад, онҳоро баргардонад, хароҷоти оила ва роҳро пайдо кунад; пас аз сафарро ихтиёр кардан ду ракаат намози истихора ва пеш аз баромадан чор ракаат намози ҳоҷат хонад; бо ёру дӯстон хайрбод карда, онҳоро ба паноҳи Худо супорад. Дар назди остонаи хонааш дуо бикунанд, то ки дар сафар Худо ӯро аз хорӣ, зиллат ва гумроҳӣ эмин дорад. Бори роҳ вазнин набошад. Паёмбар (с) барои сафар мисвок, шона, ойна, сачоқ ва мабраз (ашёи ҳоҷатхона)-ро бо худ мегирифтанд.

Барои сафар ҳамроҳ бояд ёфт. Паёмбар (с) танҳо сафар карданро манъ кардаанд. Лоақал се нафар якҷоя ба сафар бароянд, то намозро дар ҷамоат бигуздоранд ва аз байн як касро роҳбалади худ намоянд, ки ӯ хушхулқ ва дунёдида бошад. Дар сафар пагоҳӣ ва бегоҳӣ то як соат пиёда гаштан лозим аст, то ҳаракати хунҳои раги пой чобук шавад. Манфиати ҳамроҳи

худро ба назар гирифтанд, ба ӯ шароит мусоид намуданд, нисбатан босабр буданд ва ҳангоми хайрбод розигии ӯро пурсиданд лозим аст. Аз сафар баргашта, бо аҳли хонадон дидорбинӣ карда, сипас дар масҷид ду ракаат намози шукрона бояд хонд. Риояи қоидаҳои мазкур ба кас амонӣ ва нақўӣ насиб гардонад.

Одоби муошират

Ин дунё ба роҳи сафар шабоҳат дорад ва одамон дар он мусофиронанд. Онҳо бояд ҳуқуқи якдигарро эҳтиром намоянд бо ҳам иттифоқ бошанд. Салом оғози некиҳо мебошад, аз ин боис кас ҳар киро бинад аввал салом диҳад. «Ассалому алайкум» гуфтан савоб аст, ки маънои он «саломатӣ ва сулҳ металабам» мебошад. «Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳ» гуфтан савобҳо дорад, ки маънои «саломатӣ, сулҳ ва раҳмат металабам» -ро дорад. «Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳу баракотух» гуфтан савоби зиёд дорад, ки маънояш «саломатӣ, сулҳ, раҳмат ва баракот металабам» мебошад. Ду нафар бо ҳам салом гӯянд, 100 раҳмат бошад ва 99-тои он ба аъмоли шахси аввал салом дода навишта шавад. Дар салом таъзим ё бўса қардан рафтори саҳеҳ нест. Лек, каси аз сафар омадаро ба оғуш кашада, бўса қарда, салом гуфтан ҷоиз аст. Салом додаро дошта истодан ноҳуб аст. Паёмбар (с) ҳангоми салом додан дасти худро намекашиданд, то шахси дар рӯ ба рӯ буда дасташро накашад, ба дигар сӯй нигоҳ намекарданд, суханаш ҳарчанд тӯл кашад, ҳам босаброна гӯш мекарданд.

Бо табассум ва лафзи хуш бо одамон мулоқот намудан қасро ба мағфират расонад. Худо чехракушонро дӯст дорад. Ба ҳар кас тибқи мавқеаш муомила қардан лозим аст, яъне бо деҳқон, тоҷир ё олим ҷунон сухан қард, ки ба табъи ӯ мувофиқ бошад. Ба ҳама (ҳатто ба онҳое, ки лоиқ нестанд) бояд некӣ қард. Чунки, асли имон рафоқат бо одамон аст. Ду нафар дар хусумат бошанд,

шаҳси аз он воқиғшуда, онҳоро ба мадуро оварад. Ошғи додани одамон аз ибодат ағзал аст.

Ичро кардани ваъда ҳатмист. Ваъдаҳилоғи, дуруғғи ва хиёнаткорӣ шаҳсро, гарчанд дар намоз ва рӯза бошад ҳам, муноғиқ гардонад. Асрор ва камбудии касонро бояд руйпӯш кард. Касе, ки норасоии атроғиёро пинҳон намояд, рӯзи Ҳашр Худо гуноҳҳои ўро рӯпӯш кунад. Айби айбҷўйро ҳарчанд дар хона бошад ҳам, Худо ошкор бикунад. **«Айбҷўй макунед ва бо лақабҳои бад якдигарро махонед»** (49:11). Ба одамон бо дасту забон озор нарасонед, ки зулм ва таадӣ заррае ҳам бошад, ҳаром аст. Шаҳси мансабдор нисбат ба зердастони худ бомурувват ва бошафқат бошад.

Аз таҳдид ва таҷовуз касро раҳо додан, яъне ҳангоми душворӣ ёрӣ расонидан ростагорӣ аст. Агар кас ба одамони бадғеъл дучор гардад, то наҷот ёфтани таҳаммул намояд. **«Ба онон, ки барои дидори Парвардигори хеш... бадиго бо нақўй дағъ карданд, аҷр ҳаст»** (13:22). На бояд такаббур кард, ки Худо кибрро душман дорад. Бо дарвеш ва камбағалон бештар дўстӣ кардан лозим аст. Мусо (а) гуфтанд: **«Эй Худо, туро дар куҷо пайдо намоям? Дар дили шикастагон».**

Шаҳс дар маросими дағн (чаноза) иштирок карда, хомӯшона аз марғи худ андеша намояд. Дар ҳаққи ағли қабр дуо карда, онҳоро ибрат донад, ки рӯзе макони ў ҳам хок бошад.

Андар ҳислати инсон

Ҳислатҳои нек лоиқи ситоиш буда, инсонро ба Ҳақ қарин мекунанд. Ҳислат сирри маҳфузи инсон аст. Шаҳс мушқилоти худро бояд пинҳон дорад. Агар ҳалли муамморо аз Қуръони Карим ва суннат дарёфта натавонад, онро бо маслиҳати солехон ҳал намояд. Лек, ба нидои дил бояд гўш кард. Дар ҳадис

омадааст: *«Ба ту фатво (хукми шариат) диҳанд, ҳам аз қалби худ фатво бипурс».*

Шахс бо одамон кўтоҳ ва бомазмун сухан намояд, ки осоиши ду дунё дар ҳамин бувад. Хомушӣ имонро пурнур кунад. Аз суҳбати беҳуда худдорӣ кардан айнаи савоб аст, ки сергапӣ гуноҳро зиёд менамояд. Хоксорӣ касро боломартаба ва кибр ҳақир кунад. Ба дороён бо насихат, ба фақирон бо тавозўъ ва ба занон бо шафқат нигаристан лозим аст. Шахси сарватманд бояд боҳиммат бошад. Зеро, боигарӣ баҳри санҷиши саховат дода шавад. Ҳирс ба сарват қалбро саҳт гардонад. Касе, дар фикри ба даст овардани мол аст, аз ошуфтагӣ (дар масҷид бошад ҳам) фориғ нашавад.

Паёмбар (с) бахилӣ, кибр ва ҳирсро «ҳалоккунандаи инсон» номидаанд. Табиати одам аз ин се иллат истисно набошад, дар зери онҳо хислатҳои дигари бад пайдо шаванд. Нафрат, ҳасад, дурўғ, фиреб, хашм, тамаъ, хиёнат, ҳаваси зиёд, куфрони неъмат, ошкоро дўстӣ ва ниҳонӣ душманӣ варзидан, лаганбардорӣ, маишату мансабпарастӣ, худпарастӣ, бешармӣ, худнамоӣ, мағрурӣ, нафспарварӣ... кирдори фаҳш ва маъсият мебошанд. Даъвои иллатҳои бад омўхтани фарзи айн аст. Барои гуноҳ бояд тавба кард, вагарна ибодат кори бефоида аст. Касе, ки аз ислоҳи хислатҳои зишти худ рўй мегардонад, пас аз марг ба ғазаби Холиқи тамоми ҳастӣ дучор мегардад.

Ҳикматҳо аз ал-Ғаззоли

Хирад чизи наздиктарин ба Худо аст.

Хирад аввал, миён ва охири имон аст.

Хирад боандешай ва некхоҳӣ бар одамон аст.

Шодкомӣ ва оромии чон аз ақл аст.

Хирад аз Худо ва адаб аз одам аст.

Осоиш дар ду гетӣ аз хирад аст.

Хирад нафису бебахост ва андоза надорад.

Хирад амир ва фаҳму фиросат сипоҳи он аст.

Хирад чорасози ҳамаи ҳочатҳост.

Хирад офтоби олам ва дили некиҳост.

Бидуни хирад дониш суд надорад.

Ҳар чиз бисёр шавад хор гардад, магар хирад, ки ҳарчанд беш бошад, азизтар бувад.

Хирад омӯхтани илм ва хирадмандӣ пайравӣ ба илм аст.

Хирадманд ҳаргиз маъюс набошад, чунки ӯ коре накунад, ки ғам оварад.

Пирӣ фарзонагӣ ва ҷавонӣ ҷунунӣ аст.

Бо хирад - илм, бо мушкилӣ - сабр, бо неъмат - шукр ва бо накӯй - ҳаловат бояд ҳамроҳ бошад.

Адабиёт

1. Абўҳомид Ғаззолӣ. Мукошафат-ул-қулуб. Тарҷумаи Миразиз Аъзам ба забони ўзбекӣ. Тошкент: - Адолат, 2002. - 289 с.
2. Абўҳомид Ғаззолӣ. Кимиёи саодат. - Тошкент: Адолат, 2005. - 411 с.
3. Абўҳомид Ғаззолӣ. Эй фарзанд. - Тошкент: Мовароуннаҳр, 2005. - 126 с.
4. Абўҳомид Ғаззолӣ. Асрори бебаҳои қалб. Тарҷумаи А. Миниянова. - М: - Ансор, 2006. – URL: <http://islamvera.ru/biblioteka/>.
5. Абўҳомид Ғаззолӣ. Насиҳат-ул-мулк. - Душанбе: Ирфон, 2011. - 175 с.
6. Абўҳомид Ғаззолӣ. Эҳёи улуми дин. - Тошкент: - Донишгоҳи Исломии Тошкент, 2014. - 508 с.